

**Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)**

**Ефективна ЕКОНОМІКА**



Дніпровський державний  
аграрно-економічний  
університет



ДКС Центр  
Видавництво ТОВ «ДКС-центр»

**Ефективна економіка № 7, 2017**

УДК 338

*М. О. Поленніков,*

*аспірант Класичного приватного університету, м. Запоріжжя*

## **ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

*М. О. Poliennikov,*

*postgraduate Klasychnoho pryvatnoho universytetu, Zaporizhzhia*

### **EVOLUTION OF VIEWS FOR THE FORMATION OF THE STATE STRATEGY FOR SOCIAL-ORIENTED ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY**

*Зазначено, що розподіл між соціальними і не соціальнимт державами визначається не окремою функцією, а сукупністю ознак. Це лише доводить той факт, що соціальна держава є продуктом еволюційного розвитку суспільства. Радянський Союз пройшов певний шлях цивілізаційного розвитку, і результатом накопиченого досвіду стало усвідомлення цінності людини для соціальної держави. Теорія соціальної держави не підганяє національно-історичні особливості кожної країни під загальний теоретичний шаблон, а дозволяє фіксувати самобутні прояви особливостей кожної держави в рамках загальної природи соціальної держави, допускаючи існування національних моделей.*

*Визначено, що збереження державою сукупності соціальних функцій, властивих тоталітарній державі в умовах ринкових відносин породжує глибокі суперечності сучасної соціальної політики. Революційний перехід до ринку зажадав створення ряду нових механізмів соціальної політики: служба зайнятості, Фонди соціального, медичного, пенсійного страхування. Формально Україна зберегла всі ознаки соціальної держави, але значно знизила, а за багатьма параметрами втратила ефект від реалізації відповідних функцій.*

*Обґрунтовано визначено, що економічні і політичні системи, які оголошували себе соціалістичними, робили спроби реформування в напрямку децентралізації, допущення різних форм власності, в тому числі приватної, розвитку ринкових відносин і інститутів, формування громадянського суспільства і правової держави. Словом, в наявності виникнення в сучасному світі економічних систем змішаного типу.*

*It is noted that the division between social and non-social states is determined not by a separate function, but by a set of attributes. This is only proved by the fact that the social state is a product of the evolutionary development of society. The Soviet Union has undergone a certain path of civilization development, and the result of the accumulated experience was the awareness of human values for a social state. The theory of a social state does not adapt the national-historical peculiarities of each country to the general theoretical pattern, but allows to capture distinctive manifestations of the peculiarities of each state within the general nature of a social state, admitting the existence of national models.*

*It is determined that the preservation of the state of the totality of social functions inherent in a totalitarian state in the conditions of market relations generates profound contradictions of modern social policy. The revolutionary transition to the market demanded the creation of a number of new mechanisms of social policy: the employment office, the Funds of social, medical, pension insurance. Formally, Ukraine has retained all the features of the social state, but significantly reduced it, and by many parameters lost the effect of the implementation of the corresponding functions.*

*It is grounded that economic and political systems that declared themselves socialist made attempts to reform in the direction of decentralization, assumption of various forms of ownership, including private, the development of market relations and institutions, the formation of civil society and the rule of law. In a word, in the presence of the emergence in the modern world of economic systems of mixed type.*

**Ключові слова:** державна стратегія, соціально-орієнтований економічний розвиток, національна економіка, соціальна держава, національна модель розвитку, соціальні функції, ринкові відносини, громадянське суспільство, правова держава.

**Key words:** state strategy, socially oriented economic development, national economy, social state, national model of development, social functions, market relations, civil society, rule of law.

#### **Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.**

Сьогодні в більшості розвинутих країн світу панує соціально орієнтована ринкова економіка, яка представляє собою найвищу стадію розвитку класичної ринкової економіки. В ній захист конкуренції та ринкові методи господарювання ефективно поєднуються з державним регулюванням національної економіки, з її соціальною спрямованістю. Соціально орієнтована ринкова економіка притаманна соціальній державі.

Соціальна економіка уявляє собою сукупність соціально-економічних стосунків проміж людьми, які виникають в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ і послуг у світі обмежених ресурсів. Вона створює визначену економічну систему (господарство), яка свідомо орієнтована на розвиток особистості, економічне зростання та соціальний прогрес, підвищення добробуту та рівня життя в країні.

В центрі соціальної ринкової економіки знаходиться індивід з його потребами, інтересами, його стосунками з іншими людьми, членами суспільства, установами, організаціями, урядом держави, які проявляються в процесі виробництва, розподілу обміну та споживання.

#### **Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми.**

Дослідженням соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки, а також соціальної відповідальності підприємств присвячено чимало наукових праць як видатних зарубіжних вчених, так і вітчизняних науковців, зокрема І. Булеєва, О. Винникова, Ю. Орла, М. Семикіної, Є. Сільвестрова, А. Скіпальського, Н. Коваленко, М. Кошелевої, А. Стельмаха та інші.

**Метою статті** є дослідження еволюція поглядів формування державної стратегії соціально-орієнтованого економічного розвитку національної економіки.

**Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.**

Трактування слова «соціальний» здається однозначним, все ж слід звернути увагу на відтінок, якої надає йому, наприклад, в словнику І.Т. Фролова: «громадянськість, взаємні відносини і обов'язки цивільного побуту» [1, С. 236]. Слово «соціальний» походить від лат. "Socius" - «спільний, громадський» і кореня "sequi" - «наступний, який супроводжує, одно частотний» (від цього ж кореня «консеквентний»). Поняття «соціальне» має чотири основних значення:

- філософський, що означає все, що відноситься до людини, смислове ціннісне ціле, яке пронизує все людське суспільство;
- уявлення про соціальну політику;
- сектори економіки, для яких правила ринкової економіки або не можуть використовуватися взагалі, або застосовуються в обмеженій мірі;
- соціальна турбота і допомога групам населення, які повністю або частково не можуть брати участі в ринковому процесі.

Соціальне ринкове господарство повинно бути орієнтоване на досягнення наступних цілей:

- максимально високий рівень якості життя населення;
- створення економічно ефективної та соціально справедливої грошової системи, що забезпечує стабільність цін;
- соціальна забезпеченість і соціальний прогрес;
- екологічна безпека.

Умови реалізації цих цілей:

- поєднання різних форм власності;
- грошовий і валютний порядок;
- конкурентний порядок;
- порядок в сфері зовнішньоекономічної діяльності;
- порядок в сфері праці і соціальних відносин [2, С. 89].

Відбуваються з кінця ХХ ст. трансформації економічних систем країн і неоднозначність трактування поняття «соціальне ринкове держава» призводять до дискусії з приводу віднесення України до типу соціальних держав. Однак такі сумніви можна висловити не тільки стосовно до економіки України. Аналізуючи хід ринкових реформ в Угорщині та інших колишніх соціалістичних країнах, ці країни називають «передчасно народилися державами соціального добробуту», тобто з соціальними претензіями, що не відповідають економічним можливостям суспільства [3, С. 75].

Важливо зазначити, що соціальні функції держави, які визначають її базову ідеологію і головні цінності, містяться в Конституції. У статті 49 Основного закону України йдеться: «Соціальний захист і охорона здоров'я громадян забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм» Аналогічні сумніви виникають і з приводу віднесення України до країни з ринковою економікою. Так, Н.П. Чорна пропонує говорити про «адміністративно-деформованої ринкової економіки» за п'ятьма напрямками:

- бюрократично-деформований ринок;
- монополістично-деформований ринок;
- недомонетарно- деформований ринок;
- недоринково- деформований ринок;
- кримінально деформований ринок [4, С. 78].

Дані приклади різних трактувань додання українській економіки того чи іншого статусу лише підкреслюють велику значимість і актуальність звернення до специфіки соціального ринкового господарства в Україні в минулому і зараз, а також шляхів і способів усунення наявних спотворень і протиріч в майбутньому.

Необхідно підкреслити, що розподіл між соціальними і не соціальними державами визначається не окремою функцією, а сукупністю ознак. Це лише доводить той факт, що соціальна держава є продуктом еволюційного розвитку суспільства. Радянський Союз пройшов певний шлях цивілізаційного розвитку, і результатом накопиченого досвіду стало усвідомлення цінності людини для соціальної держави. Теорія соціальної держави не підганяє національно-історичні особливості кожної країни під загальний теоретичний шаблон, а дозволяє фіксувати самобутні прояви особливостей кожної держави в рамках загальної природи соціальної держави, допускаючи існування національних моделей. У зв'язку з цим можна говорити про «українську модель соціальної держави» (Б.Й.Пасхавер, О.В.Шуравська, Л.В.Молдаван) [5, С. 136].

Неоднозначність трактування поняття «соціально ринкової держави» пов'язана, на наш погляд, з наступними аспектами:

- 1 історичної та національної специфікою розвитку країни;
- 2 появою в більшості країн моделі змішаної економіки;
- 3 наявністю моделей держави, що визначаються глибинними соціо-культурними особливостями, зокрема, рівнем індивідуалізму;
- 4 впливом процесу глобалізації і неоекономіки на послідовність проведених перетворень;

5 відмінністю набору показників статистичної оцінки змісту соціальної політики держави.

В рамках української моделі слід виділити наступні три етапи: формування соціальної держави в Україні кінця XIX-початку XX ст.; УРСР як соціальна держава; соціальна держава в пострадянський період [6, С. 9].

«До початку першої світової війни в Україні вже були зроблені перші кроки по шляху становлення соціальної держави. При цьому причини, основні напрямки і тенденції були в принципі аналогічні тим, які мали місце і в інших індустріально розвинених країнах». Так, в 1886 р прийнятий закон про медичне страхування промислових робітників, в 1903 р - закон про компенсацію збитку від нещасних випадків на фабричному виробництві і рудниках, в 1912 р - закон про компенсації загальної непрацездатності, виробничої інвалідності та материнства. Перебуваючи на одному рівні цивілізаційного розвитку з іншими країнами того часу, Україна, проте, мала низку особливостей соціальної сфери:

- високі показники зубожіння населення. Селяни, які становлять 71% населення, жили в умовах патріархального укладу;

- відмінна від західних країн система соціальних інститутів (різного роду громадські благодійні організації: Імператорська людинолюбне суспільство, Піклування про трудову допомоги, Олександрівський комітет про поранених, міські піклування про бідних, безкоштовні їдальні та нічліжки, ясла-притулки майстерні для сліпих і глухих, церковно-приходські школи та ін.), що підвищувало ефективність соціального захисту на місцях, але не сприяло формуванню активної соціальної політики держави;

- ідеологічні та політичні обґрунтування постановки і реалізації соціальних цілей, що базуються на активному громадській думці в користь соціальних прав особистості і морального боргу суспільства, альтруїзму [7, С. 118].

З моменту становлення радянської влади соціальна політика набуває виключно державний характер. Соціалістична держава приймає на себе всю сукупність соціальних функцій і стає єдиним суб'єктом соціальної політики. Вперше в світі була створена вертикально-інтегрована, цілісна система державного соціального захисту і соціальної підтримки. Однак реалізація соціальних функцій державою жорстко пов'язана з його економічними можливостями. Також потрібно визнати, що успіхи побудови системи соціальних гарантій в УРСР обумовлені, в тому числі, і тоталітарної природою Радянської держави, яке виступає як система контролю за людиною [8, С. 11]. Якщо для розвинених країн Заходу виникнення соціальної держави пов'язане зі зміною ролі людини на виробництві, появою особистісного фактора, то індустріальний розвиток СРСР до 1950-х рр. відбувалося шляхом заміщення особистої відповідальності колективною. Невідповідність поставлених завдань і існуючих організаційно-економічних умов, наявність ідеологічних принципів і установок привели до обмеження поля їх реалізації правлячим класом і близькими йому соціальними групами, що говорить про побудову соціальної держави не для всіх громадян. Таким чином, радянський тип соціальної держави - це межа розвитку держави соціальних послуг без наявності в ньому громадянського суспільства і взаємозв'язку економічних і соціальних стимулів розвитку.

Розпад УРСР став вихідною точкою нового етапу будівництва соціальної держави в Україні. Слід зауважити, що на тлі катастрофічного скорочення ВВП і скорочення дохідної частини держбюджету соціальні гарантії, закріплені законодавчо, не тільки не знизилися, а й постійно збільшувалися.

Сучасний стан соціальної сфери, незважаючи на численні спроби поліпшити його, залишається незадовільним. Формування ринкових відносин в 1990-і рр. йшло без зміни соціальної політики соціалістичного УРСР, вона залишається державною і не має відповідної ринкової інфраструктури. Збереження державою сукупності соціальних функцій, властивих тоталітарній державі в умовах ринкових відносин породжує глибокі суперечності сучасної соціальної політики. Революційний перехід до ринку зажадав створення ряду нових механізмів соціальної політики: служба зайнятості, Фонди соціального, медичного, пенсійного страхування. Формально Україна зберегла всі ознаки соціальної держави, але значно знизила, а за багатьма параметрами втратила ефект від реалізації відповідних функцій. Все це робить ще більш актуальним пошук механізму адаптації проголошеної соціальної держави до сучасних умов.

З середини 1990-х рр. в ситуації настання ліберальних ідей і висунутих суспільством вимог підвищення ефективності соціальної політики формуються нові уявлення про соціальну державу як механізм зняття протиріч між законами ринку і соціальними цілями. Що почався з цього періоду етап розвитку соціальної держави можна позначити як етап ліберальної соціальної держави [9].

Сучасний капіталізм зумів краще адаптуватися до умов, що змінюються світового порядку. Захід багато чого перейняв у соціалізму: посилення ролі держави у вирішенні загальноекономічних, науково-технічних, соціальних проблем, широке використання системи соціальних гарантій і страхування, регулювання оплати праці, використання системи трудових відносин між бізнесом і профспілками. У соціалізму були запозичені і планові методи управління економікою, особливо на рівні окремих підприємств і великих концернів. Капіталізм вміло вплив в ринкову тканину і елементи мобілізаційного механізму, особливо у військовій та науково-технічній галузях.

#### **Висновки.**

Ні соціалістична планова економіка, ні капіталістичне ринкове господарство не відповідали своїм ідеалам і теоретичним моделям. За сторіччя з гаким капіталізм сильно еволюціонував. Його зміст суттєво змінився стосовно нових технічних можливостей і соціальним вимогам. Він ввібрав в себе ряд елементів, які ми пов'язуємо з поняттям і практикою соціалізму, - це і соціальний захист, і деякі форми планування, і посилюється дефакто роль держави, і демократизація відносин власності. У свою чергу економічні і політичні системи, які оголошували себе соціалістичними, робили спроби реформування в напрямку децентралізації, допущення різних форм власності, в тому числі приватної, розвитку ринкових відносин і інститутів, формування громадянського суспільства і правової держави. Словом, в наявності виникнення в сучасному світі економічних систем змішаного типу. Якщо мати на увазі досвід реформ в Китаї, то можна прийти до висновку, що в перехідний період найбільший ефект здатна забезпечити економіка, яку слід було б назвати ринковим соціалізмом або економікою змішаного типу.

Прихильник соціокультурного підходу М.А. Хвесик щодо проведення реформ в Україні відзначає: «Перед нами проблема соціокультурного характеру, пов'язана, перш за все, з культурно-моральним потенціалом суспільства, з еволюцією моральних уявлень і її динамікою [10, С. 76]. Без орієнтації на реальні і потенційні зрушення в культурі і моральності ніяке реформування неможливе ». Існують значні концептуальні, національні, культурно-етичні відмінності, які дозволяють виділити три основні типи держави в розвинених країнах: англосаксонське, рейнське, скандинавське. На відміну від англосаксонської моделі, де критерій ефективності грає вирішальну роль, в рейнській моделі соціальні цілі відіграють таку ж важливу роль, як і економічні, а в скандинавській моделі існує пріоритет соціальних цілей над економічними, що призводить до перерозподілу через бюджет 50-60% ВВП . Для першої моделі характерна висока ієрархія заробітної плати, висока індивідуальна відповідальність, зниження податкового тягаря і скорочення програм соціального захисту. Для другої моделі традиційним є соціальне урівноваження і захист за допомогою норм, законів, інститутів. Третя модель відрізняється зрівняльною заробітною платою, високим рівнем податків і більш повною системою соціального страхування. Хоча рейнська і скандинавська моделі здаються дуже схожими, багато дослідників відзначають, що відмінні риси останньої пов'язані не з економічними, а з політичними факторами. Так, в Швеції понад шість десятиліть при владі перебувала соціал-демократична партія, яка перенесла принципи соціальної демократії на економіку. Тому скандинавську модель можна назвати соціал-демократичною ринковою економікою.

На думку В.А. Борисова, нинішній постіндустріальний капіталізм розвивається за трьома основними моделями ринкових відносин. Перша - англо-американська (трансатлантична) модель представлена ліберальними економіками США і Англії. Інший тип - соціально орієнтована модель ринкової економіки західноєвропейських країн. Третя модель ринкового капіталізму - азіатська. Її відмінна риса - активна спрямовуюча роль держави в економіці, культ лояльності до своїх корпораціям, пріоритет національних інтересів [11, С. 189].

Специфіка трансформаційних процесів в період глобалізації та неоекономіки також накладає свій відбиток. Якщо в повоєнній Західній Європі послідовність основних етапів полягала спочатку у відновленні основних елементів ринку всередині країни, потім в координації та кооперації економічної політики і лише потім - в повномасштабній інтеграції в світову економіку, то в Східній Європі в 1990-і рр., І зокрема в Україні, послідовність трансформацій була інша. Спочатку - відкриття економік зовнішнього світу і лише потім спроба створення нормальних ринкових інститутів всередині країни. У післявоєнній Західній Європі відновлення стосувалося, перш за все, базових галузей економіки і лише потім - трансформації фінансових систем в бік більшої відкритості. У Східній Європі і України була зроблена спроба шокового «лікування» фінансових систем замість стимулювання промисловості і сільського господарства.

### Список використаних джерел.

1. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. — 5/е изд. — М.: Политиздат, 1987. — 590 с.
2. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов / А. Смит. — М.: Наука, 1993. — 129 с.
3. Корнійчук Л. Теоретичні основи реалізації концепції сталого розвитку / Л. Корнійчук // Економіка України. — 2010. — № 2. — С. 72—79.
4. Чорна Н.П. Інноваційний розвиток сфери виробництва продуктів харчування та ризику продовольчої безпеки: [монографія] / Н.П. Чорна. — Львів: Ліга/Прес, 2012. — 296 с.
5. Виклики і шляхи агропромислового розвитку / [Пасхавер Б.Й., Шуравська О.В., Молдаван Л.В. та ін.]; за ред. акад. УААН Б.Й. Пасхавера; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. — К., 2009. — 432 с.
6. Гальчинський А. Економічний розвиток: методологія оновлення парадигми / А. Гальчинський // Економіка України. — 2012. — №7. — С. 4—17.
7. Проданова Л.В. Фактори розвитку економічних систем / Л.В. Проданова // Економіка і управління в умовах глобалізації: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (1 грудня 2010 р.): тези доп. — Донецьк, 2010. — С. 117—120.
8. Талавира М.П. Теоретичні аспекти розвитку біоекономіки в Україні / М.П. Талавира, О.М. Талавира // Вісник Сумського національного аграрного університету. — (Серія: Економіка та менеджмент). — 2013. — Вип. 4 (55). — С. 9—12.

9. Навстречу "зеленой" экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности — обобщающий доклад для представителей власных структур // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [www.unep.org/greeneconomy](http://www.unep.org/greeneconomy)
10. Хвесик М.А. Екологічна криза в Україні: соціально-економічні наслідки та шляхи подолання / М.А. Хвесик, А.В. Степаненко // Економіка України. — 2014. — № 1 (626). — С. 74—87.
11. Борисова В.А. Відтворення природного потенціалу АПК: економічні аспекти / В.А. Борисова // Суми: Вид-во "Довкілля", 2003. — 372 с.

### References.

1. Frolov, I.T. (1987), *Filosofskij slovar'* [Philosophical Dictionary], Politizdat, Moscow, Russia.
2. Smit, A. (1993), *Issledovaniya o prirode i prichinah bogatstva narodov* [Research on the nature and causes of the wealth of Nations], Nauka, Moscow, Russia.
3. Korniyuchuk, L. (2011), "Theoretical basis of the implementation of sustainable development", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 2, pp. 72—79.
4. Chorna, N.P. (2012), *Innovatsijnyj rozvytok sfery vyrobnytstva produktiv kharchuvannia ta ryzyky prodovol'choi bezpeky* [Innovative development areas of food production and food safety risks], Liha/Pres, Lviv, Ukraine.
5. Paskhaver, B.I. Shuravska, O.V. and Moldovan, L.V. (2009), *Vyklyky i shliakhy ahropromyslovoho rozvytku* [The challenges and ways of agroindustrial development], Press of NAN Ukraine, Institute of economics and forecasting, Kyiv, Ukraine.
6. Galchynski A. (2012), "Economic development: methodology revised paradigm", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 7, pp. 4—17.
7. Prodanova, L.V. (2010), "Factors development of economic systems", *Zbirka dopovidej na Mizhnarodnij ekonomichnij konferentsii* [Conference Proceedings of the International Economic Conference], National University, Donetsk, Ukraine, pp. 117—120.
8. Talavyrya, M.P. and Talavyrya, O.N. (2013), "Theoretical aspects of progress of bio/economy in Ukraine", *Bulletin of Sumy National Agrarian University, (Series: Economics and Management)*, vol. 4 (55), pp. 9—12.
9. UNEP (2011), "Towards to a "green" economy: pathways to sustainable development and poverty eradication — a synthesis report to representatives of power structures", available at: [http://www.unep.org/greeneconomy/Portals/88/documents/ger/GER\\_syn/thesis\\_ru.pdf](http://www.unep.org/greeneconomy/Portals/88/documents/ger/GER_syn/thesis_ru.pdf) (Accessed 31 January 2016).
10. Hvesyk, M.A. and Stepanenko, A.V. (2011), "Ecological crisis in Ukraine: the socio/economic consequences and remedies", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 1, pp. 74—87.
11. Borysova, V.A. (2003), *Vidtvorennia pryrodnoho potentsialu ahropromyslovoho kompleksu: ekonomichni aspekty* [Reproduction natural potential of agroindustrial complex: economic aspects], Dovkillia, Sumy, Ukraine.

*Стаття надійшла до редакції 20.07.2017 р.*



ТОВ "ДКС Центр"

Вгору